

KUR'ÂN'DA “GAYZ” KAVRAMI

Yunus Emre GÖRDÜK^(*)

Öz

Kur'ân'dan zihin dünyamıza yansıyan bazı kavramlar, aynı gibi görünse de küçük farklılıklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Genel anlamda “öfke” duygusunu ifade eden kelimeler arasındaki farklılıklar da bu durumun bir örneğidir. Bu makalede, on farklı ayette ve dört değişik formda zikredilmiş olan “غَيْظٌ” kavramı incelenmiştir. “غَيْظٌ” kavramı, “şiddetli öfke”, “nefretle karışık öfke”, “gizli öfke”, “öfkenin başlangıcı” gibi anlamlar ifade etmekte ve genel anlamda “öfke” bildiren diğer kavramlardan ayrılmaktadır. Kur'ân'a bütünsel olarak baktığımız zaman, bu küçük farkların hem tercüme ve meâl hem de tefsir açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Gayz, Şiddetli Öfke, Kur'an, Semantik, Analiz.

The Concept of “غَيْظٌ/Ekstreme Anger” in the Qur'an

Abstract

Some concepts which reflected from the Qur'an to our mind are seem same, but they are separated from each other with minor differences. The differences between words which mean emotion of “anger” are examples of this situation. In this article, focused on the concept of “غَيْظٌ” which is taken part with several variants and ten times in the Holy Qur'an. Concept of “غَيْظٌ” have been separated from the other concepts which expressing emotion of anger. This concept refers to the meanings of “extreme anger”, “anger mixed with hatred”, “concealed anger” or “beginning of anger”. In this context when viewed from holistic approach to the Holy Qur'an, we see that these differences are important for translating and interpretation of The Qur'an.

Keywords: “Gayz”, Extreme Anger, Holy Qur'an, Semantic, Analysis.

^{*)} Yrd. Doç. Dr., Dicle Üni. İlahiyat Fak. DKAB.,
(e-posta: yunusemre.gorduk@gmail.com).

Giriş

Kur’ân-ı Kerîm’de öfke duygusu çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. Bunlardan biri de “gayz” kavramıdır. “غَيْظٌ” kökünden türeyen dört şekliyle on farklı ayette¹ geçen bu kavram, genel itibariyle *kızma*, *öfkelenme* diye tarif edilse de gadap etme halinin çok daha şiddetlisi ve hevecanlısı olduğu anlaşılmaktadır. Kur’ân’da öfke ve kızgınlık hissi, *gayz* (غَيْظ), *gadab* (غَضَب), *kulâ* (قَلَى), *esef* (اسف), *suht* (سَخَط) gibi farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Bunlar genel itibariyle öfke, kızgınlık ve hoşnutsuzluk hallerini ifade etmekte ancak birbirlerinden bazı nüanslarla ayrılarak farklı anlamlarda ve bağlamlarda kullanılmaktadır. Kur’ân ayetlerinin tercüme ve tefsiri yapılırken, benzer kelimelerin ifade ettiği söz konusu detaylara dikkat etmenin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Klasik lügat bilgisi kitaplarında “gayz”ın tanımı yapılmış, öfke ve kızgınlık anlamı taşıyan diğer kavramlarla arasındaki bazı farklar ortaya konmuştur. Ahlâk kitaplarında ise ekseriyetle gayzın ayrı bir başlık altında incelenmeyip “gadab” kavramıyla beraber ele alındığı, çoğu zaman da gadab ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Zıddıyla tarif etme sadedinde “hilm” kavramından bahsedilirken de gayza sıkça vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla “gayz”, hilm, gadab, hased ve benzeri kavramlarla birlikte incelendiğinde daha net bir çerçeveye oturmaktadır.

Lügat bilginlerine göre *gayz*, *gadab*’dan çok daha sert ve şiddetli bir duygudur. Kimilerine göreyse *gayz*, *gadab*ın başlangıcıdır (İbn Düreyd, 1987, II, 932). *Gayz* kızgınlığın en şiddetlisidir (el-Feyyumî, tsz., II, 459), kalpteki kanın öfkeyle heyecana gelmesinden ve hareketlenmesinden oluşan hararettir (el-Münâvî, 1990, s. 255). *Gayz* acizlerin, *gadap* ise gücü yeten ve kudreti olanların öfke halini ifade etmektedir. Bu nedenle *gadap* açıkça ortaya çıkar, “gayz” ise gizlidir (İbn Manzûr, 1992, VII, 450; Zebîdî, tarihsiz, XX, 248). *Gayz*, insanın, başka birinin tesiriyle düştüğü derin üzüntüyü ifade eder (İbn Fâris, 1979, IV, 405). *Gadab* hali insanın el, yüz gibi organlarında yani fiziğinde görünmekte, *gayz* ise yalnız kalpte kalabilmektedir (Yazır, 1993, II, 383).

Gadab rızanın zıddıdır, günahlarıyla cezaya müstahak olan kimseyi cezalandırma iradesidir. *Gayz* ise genellikle kötülüklerle karşı ortaya çıkan tabii bir heyecan halidir, ancak *gayz* eden kişi âciz de olabilir. Bu sebeple “Allah kâfirlere *gadab* etti” denir ama “Allah kâfirlere *gayz*landı” denmez. (el-Askerî, h. 1412, s. 391-392) Hem *gadab* hem *gayz* müteradif sayılmış, *gadab gayz*’ı da kapsar denmiştir ancak bu kapsama *gaye* itibariyledir çıkış noktası itibariyle değil. Ayrıca “insan kendine *gayz* edebilir ama *gadab* edemez” tespitiyle iki kavram arasındaki fark vurgulanmıştır: Çünkü *gadab*, *gadab* edilen kişiye zarar iradesidir, insan ise kendi kendine zarar verme iradesinde bulunamaz. Dolayısıyla *gayz* daha çok *gam*’a yakın bir kavramdır (el-Askerî, h. 1412, s. 392).

Gayz karaciğeri sarıp kaplayan içten ve derin bir öfkedir (el-Feyyumî, tsz., II, 459). Araçça da “كَبِئْتُ: öfkesini içine atmak” kelimesinin aslının “karaciğer” anlamına gelen ve *gayz*ın mahalli olan “كَبِدٌ” lafzı olduğu söylenmiştir. Sanki *gayz* insanların ciğerini kapla-

1) Bkz. Âl-i İmrân, 3/119, 134; Tevbe, 9/15, 120; Hacc, 22/15; Furkan, 25/12; Şuarâ, 26/55; Ahzab, 33/25; Fetih, 48/29; Mülk, 67/8.

makta ve orayı yakmaktadır (Ebû Mansur, 2001, X, 89; İbn Manzur, 1992, II, 76). Keza insanın içini dolduran şiddetli bir duygu olduğundan kinaye ile, "كَظَ الْغَيْظُ صَدْرَهُ": göğsünü gayz doldurdu" (Ebû Mansur, 2001, IX, 326), "يَغْلِي جَوْفَهُ مِنَ الْغَيْظِ": gayzdan karnı kaynıyor" (Hammad el-Cevherî, 1987, II, 833); ayrıca "حَكَ أَسْنَانَهُ بَعْضَهَا بِبَعْضٍ مِنَ الْغَيْظِ": gayzdan dişlerini birbirine sürtüp gıcırdatıyor" (Neşvan el-Himyerî, 1999, I, 232) gibi deyimler kullanılmaktadır. Gayzın şiddetinden insanın adeta kalbinin yandığı söylenmiştir ki buna da "وَغَرٌ": vağr" denmiştir (Ebû Mansur, 2001, VIII, 164). Olumsuz bir şeye karşı tahammül etmek gayzı yutmakla mümkündür, sabretmek ise sözlü ve fiili mukabeleden kaçınmaktır (el-Askerî, h.1412, s. 22).

Klasik Ahlâk Kitaplarımızda "Gayz" Kavramı

İmam Gazalî, insanın bedensel sıhhat, yeme-içme, örtünme ve barınma gibi zaruri gereksinimlerine karşı yapılan tecavüz ve verilen zarar karşısında gayz ve gadab göstermemesinin imkansız olduğunu belirtir. Dolayısıyla nefis terbiyesi için yapılacak olan riyazet, bu duyguyu yok etmek için değil şeriatın hoş gördüğü sınırlar içinde tutup ıslah etmek içindir (tsz., III, 169-170). Yani bu duygu insana gerektiği yerde ve zamanda kullanmak için verilmiştir. Bundandır ki harpte savaşmak "şecaat" bunun zıddı "cübn"dür (korkaklık); gadab ve gayzı yutmak "hilm" bunun zıddı ise "tezemmür"dür (tsz., IV, 67). İmam Gazalî'nin bu ifadelerinden, gadab ve gayzı müteradif olarak kullandığı anlaşılabilir.

Rivayetlere göre, Hz. Mûsa Cenab-ı Hakk'a, "hangi kulların en halîmdir?" diye sormuş ve "gadab anında nefislerine yetebilenler" cevabını almış ardından "hangi kulların en sabırlıdır?" sorusu ise "gadab anında gayzını en çok yutanlardır" karşılığını almıştır (Hennâd İbnü's-Serî, 1986, II, 608). Nakledilen bu haberin gayz ile gadab arasındaki nüansa işaret ettiği söylenebilir. Nitekim bu rivayetten, gayzı yutmanın, gadab esnasında kendine yetip aşırılık yapmamaktan daha ileri bir merteye olduğu anlaşılmaktadır. Yani gadab eden kişinin, öfkesini yutmaksızın kendini tutabilmesi mümkünse de öfkesini yutabilmesi ondan çok daha faziletlidir.

Keza Hz. Yahya'nın Hz. İsa'ya "gadabı ortaya çıkaran ve sabit kılan nedir?" diye sorduğu ve ondan "gurur, hamiyet, azamet ve fahr" cevabını aldığı nakledilir. Tekrar bu şiddetli duygulara karşı nasıl mücadele edeceğini sorunca Hz. İsa ona, "ruhunu sakinleştir ve gayzını yut" tavsiyesinde bulunmuştur (el-Hakîm et-Tirmizî, 1986, s. 129).

Abdullah b. Mes'ûd'un, gayzı yutmanın faziletiyle ilgili "kim bağışlarsa Allah da onu bağışlar, kim affederse Allah da onu affeder, kim gayzını yutarsa onun ecrini Allah verir" dediği rivayet olunur (Hennâd İbnü's-Serî, 1986, I, 286). Önde gelen sahabîlerden olan İbn Mes'ûd'un söylediği bu sözün kaynağı şüphesiz ki sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber'in sürekli, "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَأَذْهِبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ": Allah'ım günahımı bağışla, kalbimin gayzını gider ve beni şeytandan koru" diyerek dua ettiği ve Hz. Aişe'ye,

öfkelendiği zaman bunu okumasını tavsiye ettiği bize ulaşan rivayetler arasındadır (Nevvî, 1994, s. 301; İ. Gazâlî, tsz., III, 174).

Keza Hz. Peygamber'in, "Allah katında hiçbir yudumun ecri, mümin kulun O'nun rızası için yuttuğu gayzdan daha büyük değildir, (Buhârî, 1998, s. 742; İbn Mâce, tsz., II, 1401; İ. Gazâlî, tsz., III, 175) hele ki intikam alma kudretine sahipken (İbnü'l-Cevzî, 2004, s. 142) bunu yapan kulun kalbini, Allah imanla doldurur" (İ. Gazâlî, tsz., III, 176) buyurduğu nakledilmiştir. Hz. Peygamber'in bu uyarılarının temelinde ise hiç şüphe yok ki müminleri tavsif eden "وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ"² ve benzeri ayetler vardır.

Kur'ân ve Sünnetin önemle vurguladığı bu noktadan olacak ki klasik ahlâk kitaplarımızda şecaat sahibi ideal insanın ahlâkı tavsif edilirken, kerem, yardım, şehamet, tevazu, tahammül, hilm, sebat ve vakar gibi hasletlerle beraber "gayzı yutma"ya da yer verilmiştir (İ. Gazâlî, tsz., III, 54). Muaz b. Cebel'den nakledilen şu hadîs de müminlere tavsiye edilen güzel ahlâkı özetler niteliktedir. "Resûlullah elimi tuttu biraz yürüdükten sonra dedi ki: Ey Muaz! Sana Allah'tan korkmayı, doğru sözü, ahde vefayı, emaneti edâ etmeyi, hıyaneti terk etmeyi, yetime merhameti, komşuları gözetmeyi, gayzı yutmayı, yumuşak sözü, selam vermeyi, Kur'ân'da derinleşmeyi, ahiret sevgisini, hesap verme endişesini, emeli kısaltmayı ve ameli güzelleştirmeyi... tavsiye derim (el-Münzirî, h. 1417, IV, 54)."

İbn Sîrîn'den yapılan şu rivayet de dikkat çekicidir: "Haset/kıskançlık düşük ahlâk-
lıların özelliğidir ve yüce insanlar onu terk eder. Her ateşin bir söndürücüsü vardır ama kıskançlık ateşi asla sönmez. Haset 'hıkd'ı doğurur, hıkd ise şerrin/kötülüğün temelidir. Kim bir çekirdek gibi olan şerri kalbinde gizlerse, kendisi için gayzla büyüyen, tadı acı ve sonucu pişmanlık olan bir bitki yetiştirmiş olur (İbn Hibban el-Büstî, 1977, s. 134)." İmam Gazâlî ise, sürekli hilm sahibi olmanın, öfkelenip gayzı yutmaktan daha faziletli olduğunu belirtir. Nitekim gayzı harekete geçen özel bir gayret gösterip onu yutmak durumundadır. Halîm olan kişi ise zaten gayzla dolmaz (tsz., III, 176). Gayzı yutamamanın altında nefsin büyüklenmesi vardır (el-Muhâsibî, 1984, s. 105). Hıkd, haset, gadab, gayz ve benzeri duyguların en büyük sebebi ise gururdur (İ. Gazâlî, tsz., III, 344).

Görüldüğü gibi bazen gayz'ın gadab'dan farkı vurgulanmış olsa da çoğu zaman insanın içindeki öfke, kızgınlık, şiddet gibi hisler paralelinde bu iki kavram adeta eş anlamlıymiş gibi ele alınmıştır. Ancak netice itibariyle insanın, bu hislerin hakimiyeti altına girmemek için çaba göstermesinin ve hilmî esas almasının gerekliliği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili bazı hususlara bu şekilde genel hatlarıyla değindikten sonra, gayz kavramının Kur'ân'da hangi formlarda ve hangi bağlamlarda geçtiğini ayetler ışığında inceleyebiliriz.

"Gayz" Kavramının Kullanıldığı Ayetler

Kur'ân'da "غَيْظٌ" kökünden türeyen çeşitli kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar sülâsi mastarı olan "غَيْظٌ", tefa'ul babının mastarı "تَغَيْظٌ", muzari fiil şeklinde

2) Âl-i İmran, 3/134: "...gayzlarını yutanlar..."

“يَغِيظُ” ve ismu'l-fail formundaki “غَائِظٌ”dir. Sülâsi ikinci baptan olan “غَاظٌ” fiili, *öfkelenirdi, kızdırdı* gibi anlamlar ifade etmektedir (Neşvan el-Himyerî, 2008, VIII, 5047). Bazı dilbilimcileri “غَاظٌ” sülâsi fiilinin, if'âl babında müteaddilik ifade eden “أَغَاظُ” haliyle aynı anlamda olduğunu belirtmiştir (Ahmed Muhtar, 2008, I, 58). Bazıları ise yine aynı paralelde bu fiilin “غَاظٌ”, “غَيْظٌ” ve “أَغَاظٌ” her üç halde de “أَغْضَبَ” anlamını ifade ettiğini söylemiştir (Râzî, 1998, XVI, 169). Tefa'ul babından masdar olan “تَغْيِظُ” ise *gayzlanmak, öfkelenmek, kızmak* anlamındadır. Şimdi bunların geçtiği ayetleri sırayla inceleyelim.

1. Sülâsi Master Olarak “غَيْظٌ”

a) Âl-i İmrân Sûresi'nde “ هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بَعْضُكُمْ بِالصُّورِ : إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ : İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz, bütün kitaplara inanırsınız onlar ise sizinle karşılaştıklarında “inandık” derler kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: Gayzınızla ölü! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir” (3/119) buyrulur. Bu ayet, çeşitli komşuluk, sözleşme, süt kardeşliği gibi münasebet ve yakınlıklardan dolayı münafıklardan ve Yahudilerden bazı kimseleri sıkı dost ve sırdaş edinen müminler hakkında nazil olmuş ve onları bundan nehyetmiştir (el-Vâhidî, 1992, s. 120; Suyûtî, tsz., II, 299).

Bağlam itibariyle bu ayet müminlerin, kâfirleri ve münafıkları sıkı dost ve sırdaş edinmemelerini emretmektedir. Nitekim Müslümanlar onlara sevgi gösterdikleri, herkesin iyilik ve selametini arzu ettikleri halde onlar bunun tam tersini yapmaktadır. Keza müminler bütün semâvî kitaplara iman ettikleri halde, onlar Kur'ân'a inanmazlar. Müslümanların Müslüman olmayanlara bakışları mümince olduğu halde, Müslüman olmayanların Müslümanlara bakış ve muameleleri ise inançları gereğince daima kâfirce olacaktır (Yazır, 1993, II, 373). Dolayısıyla onlar Müslümanlara olan düşmanlıklarını gizleyerek sırlarına muttali olmaya çalışmaktadır (İbn Kesîr, 1999, II, 106).

Âl-i İmrân Sûresi Medîne döneminde ilk nâzil olan sûrelerdendir (Zerkeşî, 1957, I, 194). Yani Müslümanlar Mekke dönemindeki gibi ezilen durumda değil bölgeye hâkim pozisyonundadırlar. Gayzın, acizyetle ortaya çıkan gizli kin ve nefret olduğu üstte belirtilmişti. Ayette söz konusu edilen kâfir ve münafıklar şayet ellerinde güç ve fırsat olsa Müslümanları yok etmeye yeltenecek kimselerdir (Suyûtî, tsz., II, 301). Müslümanlara sureta hoş görünmeye çalıştıkları halde, kendi başlarına kalınca acizlik ve çaresizlikle karışık kinlerinden ve gayzlarından parmaklarını ısırırmaktadırlar çünkü bu duygularını başka bir şekilde basturmaları mümkün olmamaktadır. Allah bu kimselere, “*gayzınızla ölü!*” denmesini emrediyor. Çünkü her geçen gün İslam Coğrafyası onların yağmına

giderek genişleyecek ve güçlenmeye devam edecektir (Beydâvî, 1997, II, 35; Neseî, 1998, I, 286).

b. Takvâ sahibi müminler tavsif edilirken “الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ : Onlar (müttakiler), bollukta da darlıkta da Allah için harcayan kimselerdir, gayzlarını yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever” buyrulmaktadır (Âl-i İmrân, 3/134). Bu ayetteki “كَظُمٌ: gayzı yutma”, “içindeki tutmak” anlamındadır (İbnü'l-Cevzî, 2004, s. 54) ve mecâzi bir kullanımdır (Zemahşerî, 1998, II, 138). Müminler gayzla doldukları zaman, güçleri yettiği halde onu yutan, taşkınlık yapmayan (Taberî, VII, 214) hazm ve sabreden kimselerdir (Yazır, 1993, II, 383).

“Gayz”ın “gadabın başlangıcı” olarak da tarif edildiği daha önce geçmişti. Kanaatimizce bu ayette müminlerin yuttuğu gayz böyle bir mâna taşımaktadır. Çünkü buradaki gayzı, “acızlıktan dolayı gereği yapılamadığı için gizlenen öfke” tarifile anlayacak olursak müminlerin onu yutmaları artı bir fazilet örneği olmayacaktır. Dolayısıyla ayette ifade edilen, müttakî müminlerin intikam almaya muktedir oldukları halde öfkeye mağlup olmadıkları ve şiddetli gadab hisleri harekete geçtiği esnada onu yuttukları yani bertaraf ederek tesirinden kurtuldukları olmalıdır.

İmam Gazâlî bu ayetten hareketle şu tespiti yapar: Allah “gayzlarını yutanlar” diyor “gayzlarını kaybedenler” demiyor, çünkü bu duygunun yok olması mümkün değildir ancak kontrolü, yutulması ve muktezasının aksiyale hareket edilmesi lazımdır (tsz., II, 186). Kur’ân ahlâkını fiili olarak ortaya koyan İslam büyüklerinin söz konusu ayeti nasıl tatbik ettiklerini gösteren çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birini zikrederim:

Bir defasında kölesi, İmam Cafer es-Sâdık’ın eline su dökerken onun elbisesine sıçratmıştı. Ona hoşnut olmayan bir yüz ifadesiyle bakınca, köle “efendim الْغَيْظُ الْكَاطِمِ” dedi, İmam Cafer ise “gayzımı yuttum” diyerek karşılık verdi. Köle tekrar, “هَ الْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ” dedi, İmam Cafer, “seni affettim” karşılığını verdi. Köle devam ederek ayetin “وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ” kısmını okuyunca İmam Cafer, “git! hürsün, Allah rızası için seni azat ediyorum, malımdan da sana bin dinar vereceğim” demişti (İbnü'l-Cevzî, 2004, s. 142).³

c) Tevbe Sûresi 13-15. ayetlerde, “أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَّوْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَنْتَخَسَوْهُمْ فَالَلَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (13) قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ (14) وَيُذْهِبِ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (15) “*Yeminlerini bozan, peygamberi (Mekke’den) çıkarmaya azmeden ve size karşı (savaşa) önce kendileri başlayan bir ka-*

3) Benzer bir rivayet Meymun b. Mihran’ın cariyesini azat etmesiyle ilgili de nakledilmektedir: (I. Gazâlî, tsz., II, 220).

*vimle savaşmayacak mısınız? Onlardan korkacak mısınız? Eğer iman etmiş kimselerse-
niz, o hâlde (iyi bilin ki) Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyuktur. Onlarla savaşın ki
Allah sizin elinizle onları azablandırsın, rezil etsin ve sizi üstün getirsin de müminlerin
gönüllerine şifa versin ve kalblerindeki gayzı gidersin. Allah dilediğinin tevbesini kabul
eder. Allah Alîm'dir, Hakim'dir"* buyrulmaktadır.

Kureyş kâfirlerine karşı savaşmayı emreden bu ayetlerin (Semerkandî, tsz., II, 42), Hz. Peygamber'in müttefiki olan Huzaalı müminler hakkında nâzil olduğu nakledilir (İbn Ebî Hâtim, h. 1419, VI, 1763; Suyûtî, tsz., IV, 138). Huzaalılar Yemen ve Sebe Bölgesi'nden Mekke'ye gelip Müslüman olmuş bir topluluktu (Zemahşerî, 1985, II, 252). Aralarında çıkan bir savaşta, Kureyş, Hz. Peygamber'in müttefiki olan Huzaa'ya karşı Bekr Kabilesi'ne yardım edip Müslümanlarla Hudeybiye'de yapmış oldukları antlaşmayı bozmuşlardı (Taberî, 2000, XIV, 160; Semerkandî, tsz., II, 42; Bağavî, h. 1420, II, 322). Huzaalılar orada gördükleri eza ve cefayı Hz. Peygamber'e şikâyet etmişler, o da onlara yukarıda zikredilen ayetlerle müjde vermişti (Zemahşerî, 1985, II, 252).

Allah bu ayetlerde Hz. Peygamber'i dışlayan müşriklerle savaşılmasını emretmekte ve onları Müslümanların eliyle perişan etmeyi vadetmektedir. Müminlerin gönüllerine vereceği şifa ise, müşriklerin eziyet ve hıyanetleriyle maruz kaldıkları sıkıntılarını (Taberî, 2000, XIV, 160; Bağavî, h. 1420, II, 322), Huzaa'nın maruz kaldığı eziyetlerin giderilmesidir (Taberî, 2000, XIV, 160-161; Zemahşerî, 1985, II, 252). Vaad edilen bu zafer daha sonra aynen tahakkuk etmiştir. Dolayısıyla söz konusu ayetler Hz. Peygamber'in nübüvvetini, gelecek bir hadiseyi haber vererek tasdik etmektedir (Zemahşerî, 1985, II, 252).

Görüldüğü gibi ayette geçen gayz, müminlerin Hz. Peygamber'e ve İslam'a hıyanet eden kâfirlere karşı, Allah rızası için duydukları nefretle karışık şiddetli gadabı ifade etmektedir. Onlarla savaşışlıkları ve Allah'ın yardımıyla zafer kazanıp İslam'ın izzetini gösterdikleri zaman, Allah onların kalplerindeki bu gayzı gidermiş olacaktır.

d) Ahzab Sûresi 25. ayette “ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ : Allah, hiçbir fayda elde edemeyen o kâfirleri gayzlarıyla geri çevirdi. Allah'ın yardımı) savaşta müminlere yetti. Allah Kavî'dir, Azîz'dir” buyrulur. Ayet Uhud Savaşı'ndan sonra Medine'deki Müslümanları yok etmek niyetiyle bir araya toplanan müşrik grupların netice alamayarak gayz içinde geri döndüğünden bahsetmektedir ve söz konusu olay Hendek Savaşı'nda vuku bulmuştur (İbn Atıyye, h. 1422, IV, 379). *Ahzâb* Ebû Süfyan'ın başkanlığında toplanan gruplardır (Mâverdî, tsz., IV, 391).

Kuşatmanın şiddetinden öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının ancak yatsı vak-
tinde kılınabildiği Hendek Savaşı'nda, müşrik ordusu meleklerin müminlere yardımı ve şiddetli rüzgar ile dağılıp perişan olmuş, muratlarına erememiş ve Hz. Peygamber'e karşı zafer kazanamamıştır (İbn Atıyye, h. 1422, IV, 379; Beydavî, h. 1418, IV, 229; Suyûtî, tsz., VI, 590). İbn Kesîr, “Şayet Allah, Hz. Peygamber'i âlemlere rahmet olarak göndermiş olmasaydı, onlara gönderilen rüzgar Âd Kavmi'ni helâk eden rüzgardan daha şiddetli olurdu” der (1999, VI, 395).

Ayette geçen “müminler”den kastın, Hz. Ali ve onunla beraber kâfirlere meydan okuyan bir grup olduğu söylenmiştir. Nitekim savaş esnasında Hz. Ali, Amr b. Abdi Vedd adlı cengâver bir müşriki öldürmüştü (İbn Atıyye, h. 1422, IV, 379). Hendek Savaşı’nda, Bedir ve Uhud’da olduğu gibi bir meydan muharebesi yaşanmamış, Allah’ın yardımı müminlere kâfi gelmiştir (Suyûtî, tsz., VI, 590). Müşrik ordusu sıkıntı ve gam içinde, umdukları zafere nail olamadan, müminlere güç yetiremeden geri dönmüştür. Ayette “gayz” ile kastedilen, onların içinde kalan bu durumdur (Taberî, 2000, XX, 242; Semerkandî, tsz., III, 54; Râzî, h. 1420, XXV, 164).

e) Mülk Sûresi 8. ayette “ تَكَادُ تَمَيِّرُ مِنَ الْعَيْظِ كُلَّمَا أَلْفِي فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ : *Neredeyse (Cehennem) gayzından çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: Size, (bu azap ile) korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi? diye sorarlar*” buyrulmaktadır.

Cehennem kâfirlere duyduğu gayzdan parçalanması mecâzî bir anlatımdır ve onun şiddetli yanarak galeyana gelmesini ifade etmektedir (Beydavî, h. 1418, V, 229; Neseffî, 1998, III, 512; İbn Kesîr, 1999, VIII, 178). Bahsedilen gayzın, zebânilerin gayzı da olabileceği söylenmiştir (Beydavî, h. 1418, V, 229). Netice itibarıyla bu ayette zikredilen “gayz”ın şiddetli öfke olduğu anlaşılmaktadır.

2. Tefa’ul Babı Mastarı “تَغَيْظٌ”

Gayz kavramının diğer bir mecâzî kullanımını da Furkan Sûresi 12. ayette görüyoruz. Ayette kıyamet ve ahireti inkâr eden kâfirlerin cehenneme gireceği zaman cehennem ateşinin onlara karşı kızışıp kaynadığı anlatılmaktadır: “ إِذَا رَأَوْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيْظًا وَزَفِيرًا : *(Cehennem ateşi) uzak bir mesafeden onları görünce, onun gayzlanışını (müthiş kaynamasını) ve uğultusunu işitirler*”. Gayz kavramının burada da şiddetli gadab ve kızgınlık anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Ayette geçen “tağayyuz”, cehennem şiddetinden ve galeyanından çıkardığı sestir (Zemahşerî, 1985, III, 267). *Tağayyuz*, gayzlanmak öfkelenmek; *zefir* ise içeri nefes almak demektir. Demek ki Cehennem onları gördüğü zaman öfkesinden dehşetli sesler çıkarır ve içine çeker. Burada gayz ve zefir gibi görmek fiili de ateşe zafere edilmiştir (Yazır, 1993, V, 422). Cehennem ateşinin çıkardığı ses ve gürültü, gayzla dolan kişinin ağzından dökülen söze (el-Ferrâ, tsz., II, 263) ve çıkardığı sese (Beydavî, h. 1418, IV, 119; Neseffî, 1998, II, 528) benzetilmiştir. Söz konusu “tağayyuz”un Zebânîlerin, kâfirlere karşı duydukları şiddetli gadabı (İbn Kuteybe, tsz., s. 266; Zemahşerî, 1985, III, 267; Neseffî, 1998, II, 528) ve onlara bir an önce azap etme isteğini ifade ettiği de söylenir (Kurtubî, 1964, VII, 13).

3. Muzari Fiil Olarak “يَغِيظُ”

a) Tevbe Suresi 120. ayette “ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْنُونَ مَوْطِنًا يَبْغِضُ الْكُفَّارَ وَلَا يَبْأَلُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَبْأَلُونَ مَوْطِنًا يَبْغِضُ الْكُفَّارَ وَلَا يَبْأَلُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ : إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ : Medinelilere ve çevrelerinde bulunan Bedevilere, savaştta Allah'ın Peygamberinden geri kalmak, kendilerini ona tercih etmek yaraşmaz. Çünkü onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa dâçar olmaları, kâfirleri gayza boğacak bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak karşılığında kendilerine salih bir amel yazılması içindir. Doğrusu Allah iyilik yapanların ecrini zayi etmez” buyrulmaktadır.

Bu ayet görünüşte haber ifade etmektedir ancak mânası emirdir (Kurtubî, 1964, VIII, 290). Müzeyne, Cüheyne, Eslem, (Fîruzâbâdî, tsz., s. 168; Kurtubî, 1964, VIII, 290) Eşca' ve Gıfâr kabileleri (Kurtubî, 1964, VIII, 290) hakkında nâzil olduğu söylenen ayet Medîne'de ve çevresinde yaşayan gerek şehirli gerek bedevî Müslümanlardan Hz. Peygamberin gazâlarına (İbn Atıyye, h. 1422, III, 95), özelde Tebuk seferine katılmayıp Hz. Peygamber'i yalnız bırakanları azarlamaktadır. Çünkü Allah rızası için Hz. Peygamber'le beraber çıkılacak gazâ seferinde çekilecek susuzluk, yorgunluk, açlık gibi zahmetler; kâfirleri gayza boğacak her bir adım ve onlara karşı kazanılacak zafer Müslümanların amel defterlerine yazılacak ve boşa gitmeyecektir. (Taberî, 2000, XIV, 561; İbn Kesîr, 1999, IV, 234).

Katade'ye göre bir savaşa/sefere Hz. Peygamber bizzat katılıyorsa, özürülü olmadıkları sürece diğer müminlerin hepsinin onunla beraber olması farzdır ve hiçbirinin o seferden geri kalması düşünülemez. Bu Hz. Peygamber'in özelliklerinden biridir (Bağavî, h. 1420, II, 402; İbn Atıyye, h. 1422, III, 95). Söz konusu ayet nazil olduğu dönemde Müslümanların sayıca az olduğu, çoğalıp güçlendikleri zaman yine aynı surenin 122. ayetiyle⁴ bu ayetin nesh edildiği belirtilmiştir (İbn Ebî Hâtim, h. 1419, VI, 1907; Bağavî, h. 1420, II, 402; el-Cevzî, h. 1422, II, 309).

Ayette müminlerin çıktıkları seferlerde attıkları adımların, vardıkları yerlerin yani gösterdikleri varlığın kâfirleri şiddetle öfkelenirdiği (el-Vâhidî, h. 1415, s. 485; Râzî, 1998, XVI, 169; Beydâvî, 1997, III, 101), hüzne boğduğu (Semerkandî, tsz., II, 97) ve korkuttuğu (İbn Kesîr, 1999, IV, 234) belirtilmiştir. Onların bu gayzı, öfke ve nefretten kaynaklanan sıkıntıyla göğüslerinin daralması şeklinde tezahür etmektedir (Nesefî, 1998, I, 716). Bu şekilde tezahür etmesinin sebebi, düşman oldukları Hz. Peygamber'i yolun-

4) “ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا ” : Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grubun dini iyi öğrenmek ve kavimleri geri döndüğünde onları uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi? (Böylece) Umulur ki sakınırlar.”

dan bir türlü geri çevirememeleri, İslam'ı ve Müslümanları yok etmeye çalıştıkları halde bunu başaramamalarıdır.

b) Hacc Sûresi 15. ayette “ مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِيَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ الْاْهِرَّةَ اْوَ (Resûlüne) asla yardım etmeyeceğini zannetmekte ise gök yüzüne bir ip at-sın, sonra da kessin! Şimdi bu kimse baksın! Acaba bu hilesi, gayz duyduğu şeyi (Allah'ın Peygamber'e yardımını) gerçekten engelleyecek mi?” buyrulur.

Ayette geçen “zan sahipleri”nin kimler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre bunlar, Müslümanlardan, Müşriklere karşı gayz dolu olan bir grup-tur ki Allah'ın Hz. Peygamber'e vadettiği yardımın geciktiğini sanmakta ve bir an önce gelmesini istemektedirler (Râzî, 1998, XXIII, 210). Diğer bir görüşe göre ayet Esed ve Gatafan Kabilelerinden “korkarız ki Allah Muhammed'e yardım etmeyecek ve Yahudi-lerle aramızdaki anlaşma son bulacak” diyen bir grup hakkında nâzil olmuştur (Râzî, 1998, XXIII, 210).

Üçüncü görüş ise ayetin Hz. Peygamber'e hased eden düşmanları yani kâfirler hak-kında indirilmiş olduğudur. Nitekim onlar, onun asla İlâhî yardıma mazhar olamayacağını ve kendilerine üstün kılınamayacağını zannetmekteydiler (Râzî, 1998, XXIII, 210). Kla-sik tefsir kaynaklarını göz önüne aldığımız zaman en isabetli görüşün bu olduğu anlaşıl-maktadır. Bu itibarla ayetteki gayz, Allah'ın Hz. Peygamber'e yardım etmeyeceğini ve İslam'ın muzaffer olmayacağını zanneden kâfir ve müşriklerin içinde bulunan gayzı ifade etmektedir. İslam'ı yok etmeye güç yetiremeyecek olanların bu gayzı, aciz kimselerin içini kemiren şiddetli ancak gizli öfkelerine vurgu yapmaktadır.

Tefsir kaynaklarımızda bu ayetin iki değişik şekilde yorumlandığı görülmektedir. İlki şöyledir: Allah'ın Hz. Peygamber'e asla yardım etmeyeceğini zanneden ve ona gelecek yardımı kesmeye hazırlanan kişi, kendisini gökyüzüne ulaştıracak bir hile arasın ve sonra eğer mümkün olursa o semâvî yardımı -veya- semâdan gelen vahyi kessin! Sonra baksın, kurduğu bu tuzak ve yaptığı hile Hz. Peygamber'e gelen yardımı yani gayzettiği şeyi gi-derecek mi? (en-Nehhas, h. 1421, III, 63-64; Râzî, 1998, XXIII, 210-211; Beydâvî, 1997, IV, 67; İbn Kesîr, 1999, V, 402; Suyûtî, tsz., VI, 16). Burada anlatılmak istenen böyle bir hileyi yapamayan kimsenin Hz. Peygamber'e gönderilecek olan yardımı kesmeye de gücünün yetmeyeceğidir yani Allah'ın yardımı kesindir. Aynı zamanda nahiv âlimi olan müfessir en-Nehhas (ö. 338/949)'a göre bu ayetle ilgili en güzel yorum budur (en-Neh-has, h. 1421, III, 63).

Ayet şöyle de yorumlanmıştır: Allah'ın Hz. Peygamber'e ne dünyada ne de ahiret-te yardım etmeyeceğini zanneden, evinin tavanına bir ip atsın sonra boynuna geçirsın ve kendini asıp nefesini kessin (veya ayağını yerden kessin) ardından baksın! Acaba bu yaptığı, gayz duyduğu şey olan Allah'ın Peygamber'e yardımını gerçekten engelleyecek mi? (Zemahşerî, 1985, III, 147; İbn Atıyye, h. 1422, IV, 112; Râzî, 1998, XXIII, 210-211; Beydâvî, 1997, IV, 67; Nesefî, 1998, II, 431; İbn Kesîr, 1999, V, 402; Suyûtî, tsz., VI,

15). Yani bu zannı taşıyan kimse hırsından çatlasa da kendini öldürse de Allah'ın yardımını engelleyemeyecektir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın şu yorumu da dikkat çekicidir: Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla dinin zafere ulaşmasını arzu etmeyen kimse onu dünyada görmek istemediği için intihar etsin de ahiretten baksın, kin beslediği şeyi ortadan kaldıracak mı? (1993, V, 293).

c) Fetih, 48/29 “ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ فِي رُكْعًا سَجِدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزَّرَّاعَ : لِيَغِیْظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا : *Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. Onların İncil'deki misali ise şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekin gibidir ki bu ekincilerin hoşuna gider. (Ashab hakkındaki bu teşbîh) onunla kâfirleri gayza boğmak için (dir). Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vaat etmiştir.*”

Hz. Peygamber ve ashâbı hakkında nâzil olan bu ayette, Tevrat ve İncil'in onları nasıl tarif ettiği de bildirmektedir. “Onların İncil'deki misali” İslam'ın doğuşunu ve terakkisini anlatmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber İslam davasında bir tohum gibi tek başına ortaya çıkmış daha sonra ashâb ile güçlenmiş ve büyümüştür Küçük bir tohum misali birkaç kişi olan ashâb; gelişip kuvvetlenen bir ekin gibi zamanla binleri, on binleri bularak kâfirleri gayza boğacaktır (Taberî, 2000, XXII, 265-270; Zemahşerî, 1985, IV, 348). Çünkü kâfirlerin gücü bu ekini biçmeye yani ashâbı ve onların temsil ettiği İslamiyet'i yok etmeye yetmeyecektir.

Bu ayet ashâbın önemini ve Müslümanlar için değerini ifade etmektedir. İmam Mâlik'in, “kimin kalbinde Resûlullah'ın ashabına karşı gayz vuku bulursa, bu ayet ona haddini bildirir” (İbnü'l-Cevzî, 1986, s. 481) dediği ve bu ayete dayanarak sahâbîlere gayz eden Râfızîleri tekfir ettiği (İbn Kesîr, 1999, VII, 362) nakledilir. Çünkü ayette onlara kâfirlerin gayzettiği bildirilmektedir. Ayrıca ayet genel itibarıyla ashâbdan bahsetmekle beraber bazı tefsirlerde İbn Abbas'a dayandırılan bir yoruma göre, “مَعَهُ” Hz. Ebû Bekir'e, “أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ” Hz. Ömer'e, “رُحَمَاءُ” Hz. Osman'a ve “رُكْعًا سَجِدًا” ise Hz. Ali'ye hususen işaret eder denilmiştir (Kuşeyrî, 1981, III, 433; Fîrûzabâdî, tsz., s. 434; Suyûtî, tsz., VII, 544).

Bu ayette söz konusu olan gayzın da, müşriklerin acizliklerinden kaynaklanan gizli ve nefretle karışık öfkeleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Fetih Sûresi'nin bu ayeti nazil olunca Hz. Ömer'in, “bu günümüzden sonra Allah'a gizlice ibadet edilmeyecek” dediği nakledilmektedir (İbn Atıyye, h. 1422, V, 143; İbnü'l-Cevzî, 1986, s. 401).

4. İsmu'l-Fail Olarak “غَائِظٌ”

Şuarâ Sûresi 55. ayette “وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ” buyrulur. “غَاظٌ” fiilinin hem lazım hem de müteaddi anlam taşıyabildiğini yukarıda belirtmiştik. Yani söz konusu ayet iki şekilde tercüme edilebilmektedir. Buna göre ayetin öncesi ve sonrası ile beraber meâli şöyledir: “*Bunun üzerine Firavun şehirlere, ‘muhakkak bunlar bizi gayzlandıran sayıca az bir gruptur. Muhakkak biz de tedbirli olan bir topluluğuz’ diyen münâdiler gönderdi*” veya “*Bunun üzerine Firavun şehirlere, ‘muhakkak bunlar sayıca az bir gruptur ancak bize büyük gayz besleyen kimselerdir. Muhakkak biz de tedbirli olan bir topluluğuz’ diyen münâdiler gönderdi*” (Şuarâ, 26/53-56).

İlkinde göre düşünecek olursak ayetteki “gayz” Firavun ve yandaşlarının, Hz. Musa ve inananlarına karşı duydukları şiddetli gadabı; ikincisine göre düşünecek olursak Hz. Musa’nın inananlarının Firavun ve ordusuna karşı hissettikleri nefretle karışık gizli öfkeyi ifade eder diyebiliriz. Nitekim normal şartlar altında onlar kuvvet bakımından Firavun karşısında aciz durumdaydılar.

Klasik tefsir kaynaklarımızda daha ziyade ilk meâlin dikkate alındığını görmekteyiz (Bağavî, h. 1420, III, 468; Semerkandî, tsz., II, 555; el-Vâhidî, h. 1415, s. 790; Kurtubî, 1964, XIII, 101; Beydâvî, h. 1418, IV, 139; Fîrûzabâdî, tsz., s. 308). Ayette geçen “غَائِظُونَ”, “şiddetli bir şekilde öfkelenirenler” (el-Vâhidî, h. 1415, s. 790) veya “öfkelenirecek şeyleri yapanlar” (Beydâvî, h. 1418, IV, 139; Neseî, 1998; II, 564) anlamındadır. Bu grup Firavun’un yok etmek istediği, İsrâiloğulları’ndan Hz. Mûsa’ya iman etmiş olanlardır (Fîrûzâbâdî, tsz., s. 308).

Sonuç

Gayz, klasik lügat bilgisi kaynaklarımızda gadabın şiddetlisi, gadabın başlangıcı ve gizli gadap olarak tarif edilmiştir. Daha ziyade intikam almaya güç yetiremeyen acizlerin içlerinde sakladıkları, nefret ve hüznle karışık şiddetli öfkeyi ifade etmektedir. Gayz ve gadabın çoğunlukla beraber ele alındığı ahlâk ve tasavvuf kaynaklarında da ilgili ayet ve hadislerle birlikte gayz duygusuna genişçe yer verilmiş ve ondan korunmanın yolları üzerinde durulmuştur.

Kur’ân’da “gayz” kavramının, lügat bilgisi kaynaklarında belirtilen şekilde bazen “şiddetli gadab/öfke”, bazen “gadabın başlangıcı”, bazen de “kızgınlığını dışa vurmaya gücü yetmeyen kimsenin içinde sakladığı öfke” anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazı tefsirlerde bu nüanslara yer verilmiş olsa da genel itibarıyla müfessirlerin *gayz*’ı *gadab* ile eş anlamlı kabul ederek detaylı açıklamalar yapmadıkları görülmektedir. Oysa küçük gibi görünen bu farkların nazara alınması, meal ve tefsirlerin daha sıhhatli olmasını sağlayabilecektir.

Kur’ân’da Allah’ın öfkesi “غَيْظٌ” ile ifade edilmemiştir. Muhtemelen bunun en büyük sebebi gayz kavramının acizliği de içeriyor olmasıdır ki Allah bundan münezzehtir. Dolayısıyla bu kökten türeyen kelimeler Cehennem’in, müşriklerin, kâfirlerin, münâfıkların,

Firavun ve yardımcılarının öfkelerini ifade sadedinde zikredilmiştir. Bazı müfessirler cehennemden öfkelerini zebanilerin öfkesinden kinaye kabul etse de bu noktada önemli olan lafzî olarak bu duygunun cehenneme izafe edilmesidir.

Bu paralelde öfke ve kızgınlığın "gayz" derecesinin negatif bir anlam dünyasına denk geldiği anlaşılmaktadır. Bu sebepten olmalıdır ki Kur'ân'da müminlerin gayzından bahsedilirken bile olumlu anlamda, onların gayzlarını yuttuklarından ve kâfirlere karşı kalplerinde hissettikleri gayzın ancak Allah yolunda cihat ettikleri zaman giderildiğinden bahsedilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Muhtar Abdülhamid Ömer. (2008). *Mu'cemu's-savâbi'l-luğavî delîlü'l-müsakkafî'l-Arabî*. (Cilt: I-II). Kahire: Âlemu'l-Kütüb.
- el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd b. Yahya b. Mihran. (h. 1412). *Mu'cemu'l-Furûki'l-Lugaviyye*. thk. Şeyh Beytullah Beyyat. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.
- el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. (h. 1420). *Meâlimu't-Tenzil fî Tefsîri'l-Kur'ân*. (Cilt: I-V). Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî,
- el-Beydâvî, el-Kâdî Nâsirüddîn Ebî Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazî. (1997). *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl (Tefsîru'l-Beydâvî)*. (Cilt: I-V). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. (1998). *Edebü'l-Müfred*. thk. Semûr b. Emîr ez-Züheyrî. Riyad: Mektebetü'l-Meârif.
- el-Cevzî, Cemâlüddin Ebû'l-Ferec Abdurrahman. (h. 1422). *Zâdu'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsîr*. (Cilt: I-IV). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Ebû Mansur, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî. (2001). *Tehzîbu'l-Luğa*, VIII. thk. Muhammed Avvâd Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- el-Ferrâ, Ebû Zekerriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh ed-Deylemî. (tarihsiz). *Meâni'l-Kur'ân*. (Cilt: I-III). Mısır: Dâru'l-Mısriyye.
- el-Feyyûmî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Hamevî. (tarihsiz). *El-Misbâhu'l-Münîr fî Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr*. (Cilt: I-II). Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- el-Fîrûzabâdî, Ebî Tâhir Muhammed b. Yakûb. (tarihsiz). *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîri İbn Abbas*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Hakîm et-Tirmizî, Muhammed b. Ali b. Hasan b. el-Beşîr. (1986). *el-Menhiyyât*. thk. Muhammed Osman el-Hışt. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân.
- Hammad el-Cevherî, Ebû Nasr İbrahim el-Fârâbî. (1987). *es-Sihâhu Tâcu'l-Luğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*. (Cilt: I-VI). thk. Ahmed Abdülğafur Attar. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

- Hennâd İbnü's-Serî et-Temîmî ed-Dârimî el-Kûfî. (1986). *ez-Zühd*. (Cilt: I-II). Kuveyt: Dâru'l-Hulefâ.
- İbn Atıyye el-Endelûsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdurrahman b. Temâm. (h. 1422). *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. (Cilt: I-V). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. (1986). *et-Tabsire*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- , (2004). *Bahru'd-Dümü'*. thk. Cemal Mahmud Mustafa. Kahire: Dâru'l-Fecr.
- İbn Düreyd el-Ezdî, Ebubekir Muhammed b. el-Hasan. (1987). *Cemheretü'l-Luğa*. (Cilt: I-III). thk. Remzi Münir Ba'lebekî. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed et-Temîmî er-Râzî (h. 1419). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. (Cilt: I-X). Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî. (1977). *Ravdatu'l-Ukalâ ve Nüzhetü'l-Fudalâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî. (1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. (Cilt: I-VIII). Mısır: Dâru't-Taybe.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. (tarihsiz). *Garîbu'l-Kur'ân*. Yayın yeri yok.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. (tarihsiz). *Sünenu İbn Mâce*, I-II. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim. (1992). *Lisânu'l-Arab*. (Cilt: I-XV). Beyrut: Dâru's-Sadır.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed el-Kazvinî er-Râzî. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*. (Cilt: I-VI). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İmam Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. (tarihsiz). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. (Cilt: I-IV). Beyrut: Dâru'l-Marife.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Hazrecî Şemsüddîn. (1964). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. (Cilt: I-XX). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye.
- el-Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havâzin Ebû'l-Kâsım. (1981). *Letâifü'l-İşârât*. (Cilt: I-III). Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmmeti li'l-Kitab.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî. (tarihsiz). *en-Nüket ve'l-Uyûn*. (Cilt: I-VI). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Muhâsibî, el-Hâris b. Esed. (1984). *Âdâbu'n-Nüfûs*. thk. Abdülkadir Ahmed Atâ. Beyrut: Dâru'l-Cîl.

- el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurraûf. (1990). *et-Tevkîfu Alâ Mühimmâti't-Teârif*. Kahire: Âlemu'l-Kütüb.
- el-Münzirî, Abdülazim b. Abdülkavî Ebû Muhammed Zekiyyüddin. (h. 1417). *et-Terğîbu ve't-Terhîbu Mine'l-Hadîsi's-Şerîf*. thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- en-Nehhas, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail b. Yunus el-Muradî en-Nahvî. (h. 1421). *İ'râbu'l-Kur'ân*. (Cilt: I-V). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfızuddîn. (1998). *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. (Cilt: I-III). Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Neşvan el-Himyerî el-Yemenî. (1999). *Şemsü'l-Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-Arabî Mine'l-Külûm*. (C: I-XI). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. (1994). *el-Ezkâr*. thk. Abdülkadir el-Arnâvût. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- er-Râzî, İmam Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn et-Teymî. (1998). *Mefâtihu'l-Gayb*. (Cilt: I-XXXII). Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî.
- es-Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. (tarihsiz). *Bahru'l-Ulûm*. (Cilt: I-III). Yayın yeri yok.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman. (tarihsiz). *ed-Dürrü'l-Mensûr*. (VIII). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- et-Tâberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr. (2000). *Câmiu'l-Beyân Fî Te'vîli'l-Kur'ân*. (Cilt: I-XXIV). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- el-Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysabûrî eş-Şâfiî. (1992). *Esbâb-u nüzûli'l-Kur'ân*. Demmam: Dâru'l-İslah.
- (h. 1415). *el-Vecz fî Tefsîri Kitabi'l-Azîz*. Beyrut/Dımaşk: Dâru'l-Kalem/Dâru's-Şamiye.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1993). *Hak Dîni Kur'ân Dili*. (Cilt: I-IX). İstanbul: Şura Yayınları-Çelik Yayınevi.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza. (tarihsiz). *Tâcu'l-Arûs*. (Cilt: I-XL). Dâru'l-Hidâye.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. (1998). *Esâsu'l-Belâğa*. (Cilt: I-II). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- (1985). *el-Keşşâfu An Hakâiku't-Tenzîl*. (Cilt: I-IV). Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh. (1957). *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*. (Cilt: I-IV). Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî.

